

Igor Palúš

LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD (VÝCHODISKÁ A REALIZÁCIA)

Spoločenski zmeny, ktoré v našom štáte nastali po 17.11.1989 sa výrazne dotkli aj právneho postavenia občana, jeho základných práv a slobôd. Z pohľadu svetovej verejnosti bol práve inštitút občianských práv a slobôd, jako ústavné fixovanie a praktická realizácia jedným z najdôležitejších predpokladov, ktorý mal významne urýchliť našu integráciu medzi vyspelé európske štáty. V právnej rovine sa proces integrácie prejavil v prijatí Českej a Slovenskej Federatívnej republiky za člena Rady Európy, ku ktorému došlo v závere januára 1991.

Jedným z veľmi dôležitých krokov ČSFR pred vstupom do Rady Európy bolo prijatie ústavnej Listiny základných práv a slobôd vo Federálnom zhromaždení. Prijatím tohoto dokumentu náš najvyšší zákonodárny orgán sledoval, aby sme aj v tejto oblasti dosiahli európsky štandard, t.j. aby v rovine právnej i spoločensko-politickej zodpovedali základné práva a slobody uplatňované v našom štáte medzinárodnoprávnym dokumentom o ľudských právach, čím sa vytvorí podstatný predpoklad pre utváranie novej demokratickej spoločnosti a budovanie právneho štátu v našich podmienkach. Preto nebolo možné otáľať so zásadnou úpravou ľudských práv a slobôd, resp. čakať až na prijatie nových ústav, kde by boli teito otázky upravené.

Napriek tomu je veľkou škodou, že z prípravy a procesu tvorby Listiny základných práv a slobôd bola celkom vyloučená verejnosť, huci ide i o práva a slobody jej členov. Absencia tejto požiadavky priniesla so sebou negatívny provok proejavujúci sa v tom, že význam Listiny si dnes zatiaľ viac uvedomuje Európa ako náš občan (možno je tomu tak aj preto, že náš občan má celý rad iných problémov súvisiacich so zložitou ekonomickou situáciou v našej krajine, ktorá sa záporne premiera do každodenného života bežných ľudí).

Ústavná Listina základných práv a slobôd nie je sama o sebe rozsiahly dokument. Uvádza ju ústavný zákon, ktorý rieši súčasne i niektoré otázky jej obsahu. Predovšetkým jasne určuje direktívu, že ústavné zákony, iné zákony,

právne predpisy, ich výklad a používanie musia byť v súlade s touto ústavnou listinou. A naviac zákony a iné právne predpisy budú musieť byť uvedené do súladu s Listinou najneskôr do 31.12.1991. Ústavný zákon zároveň koncipuje všeobecnú právnu záruku, keď hovorí, že základné práva a slobody uvedené v Listine sú pod ochranou ústavného súdu (v dobe prijímania Listiny zrejme ani sám zákonodárca nevedel či pôjde iba o ústavný súd federácie, alebo aj o ústavné súdy oboch republík). V priamej nadväznosti na toto ustanovenie ústavný zákon o Ústavnom súde ČSFR prijatý dňa 27.02.1991 v čl.6 ráta s inštitútom ústavných sťažností proti opatreniam právoplatným rozhodnutiam, alebo iným zásahom orgánov verejnej moci ak sťažovateľ (nás v tomto prípade zaujímajú fyzické osoby) tvrdí, že nimi boli porušené jeho základné práva a slobody, zarúčené ústavným zákonom Federálneho zhromaždenia alebo medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a slobodách, ktoré ratifikovala a vyhlásila ČSFR.

Z pohľadu medzinárodných súvislostí je veľmi dôležité ustanovenie ktorým ústavný zákon uvádzajúci Listinu základných práv a slobôd ustanovuje, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré ČSFR ratifikovala sú v našom území všeobecne záväzné a majú prednosť pred zákonom. Toto ustanovenie zreteľne dokumentuje našu snahu i odhodlanie nielen rešpektovať medzinárodnoprávnu úpravu ľudských práv a slobôd, ale tiež na našom území vytvárať všestranné podmienky – právne i faktické – smerujúce k reálnemu uplatňovaniu týchto práv a slobôd.

Ústavný zákon vyjadruje prioritu štátneho občianstva republiky, od ktorého sa odvodzuje štátne občianstvo ČSFR, čím sa opätovne potvrdzuje zásada primárnosti suverenity republík. Nikomu nemôže byť bez jeho vôle odňaté štátne občianstvo a stanovuje sa zásada rovnoprávnosti v oboch republikách. Pritom z §3, ods. 1 vyplýva, že ústavy oboch republík môžu rozšíriť základné práva a slobody nad mieru upravenú Listinou. Bude iste zaujímavé sledovať, ako sa v praxi bude táto možnosť (ak sa vôbec bude) realizovať. Dovoľme si poznamenať, že takéto ustanovenie pôsobí v Listine cudzo, akosi prílepane, aj keď je nám jasné v dôsledku čoho sa tak stalo.

Samotná Listina základných práv a slobôd sa skladá zo 6 hláv, ktoré na seba obsahovo i logicky nadväzujú, pričom štrukturálne zodpovedajú medzinárodným dokumentom o ľudských právach, ak máme na mysli zoradenie jednotlivých skupín základných práv, t.j. osobné, politické a hospodársko-sociálne práva. Ide o práva, ktoré sú svojim obsahom koncipované veľmi široko, dá sa povedať, že v tomto zmysle patria k špičke Európy. Na druhej strane je otázkou, do akej miery sú v našich súčasných politických a ekonomických podmienkach vytvorené reálne možnosti pre ich konkrétnu realizáciu. Pokúsime sa v ďalšom charakterizovať a stručne komentovať jednotlivé hlavy nami skúmaného dokumentu.

V prvej hlave, ktorá má názov *Všeobecné ustanovenia*, sú vyjadrené východiskové princípy právneho štátu premietajúce sa do inštitútu práv a slobôd. Predovšetkým ide o zvrchovanosť práva, čo znamená, že sféra slobody jednotlivca je prvotná. Štátna moc môže do nej zasahovať len na základe zákona, v jeho medziach a spôsobom, ktorý je zákonom predpísaný. Z uvedeného vyplýva, že v porovnaní s minulosťou dochádza k podstatnej zmene vo vzťahu štát – občan. Ak predtým štát vystupoval ako vrcholný subjekt a v tomto zmysle rozhodoval o každom a o všetkom, v duchu Listiny základných práv a slobôd sa štát dostáva do inej polohy. Prioritu má človek – občan, ktorý môže všetko, čo mu nie je zákonom zakázané, kým štát môže iba to, čo mu zákon dovoľuje. Inými slovami garantovaný je princíp človeka ako najvyššej hodnoty, človeka ako základu celej spoločnosti, ktorý je zároveň jej cieľom¹.

Niet iste pochyb o tom, že vyššie označený vzájomný vzťah občana a štátu vyplývajúci z predmetnej Listiny je vysoko humanistický. Je však dôležité, aby sa v takejto podobe prenášal aj do praktického života. Máme za to, že v tomto zmysle je potrebné rešpektovať dve skutočnosti. Ponajprv garantovať uvedený vzťah pri tvorbe právnych noriem, ktorými sa stanovuje čo štát, resp. štátne orgány môžu. Po druhé, človek musí byť chápaný ako najvyššia hodnota aj v systéme trhového mechanizmu a to nielen z hľadiska jeho cieľa, ale aj postupnosti, ktorá k nemu vedie.

Ako zo samotného názvu vyplýva v Listine sú upravené len práva a slobody, nehovorí sa o povinnostiach občanov. Povinnosti sa chápu ako medze základných práv a slobôd. Pritom je nutné, aby sa obmedzenia opierali výlučne o zákon a nie o podzákonné právne normy, čo – žiaľ – bolo v minulosti v našich podmienkach dosť častým javom. Dôležité je však to, že zákon pri stanovení akohokoľvek obmedzenia musí byť v súlade s Listinou, inak sa stáva protiprávnym². Zo zásady rovnosti ústavnej úpravy tiež vyplýva zákaz diferenciácie práv pri vykonávaní zákona.

Listina výslovne akcentuje popri princípe rovnosti požiadavku neodňateľnosti, nescudziteľnosti a nezrušiteľnosti základných práv a slobôd. Hlboký humánny obsah týchto ustanovení (formulovala ich už francúzska Deklarácia práv človeka a občana v roku 1789, ako aj americká Listina práv v roku 1791) ďalej zvýrazňuje fakt, že len málo a slobôd, ktoré ústavná Listina spomína sa spája so štátnym občianstvom.

Hlava druhá sa delí na dva samostatné oddiely. V prvom je venovaná pozornosť osobným právam, ktoré Listina označuje za základné ľudské práva

¹ Bližšie pozri: M. Čič, *Človek do popredia záujmu spoločnosti*. „Nová obroda“ 9.01.1991, s. 3.

² Porovnaj: Ľ. Cibul'ka, L. Fogaš, *Nové horizonty ľudských práv a slobôd*, „Nové slovo“ 1990, č. 50–52, s. 5.

a slobody. Ide o práva, ktoré charakterizujú človeka ako ľudskú bytosť a určujú jej miesto v spoločnosti. Chránia základné hodnoty človeka, ľudský život, osobnú slobodu, ľudskú dôstojnosť, slobodu svedomia a vyznania, osobnú česť a pod. Zakotvením tejto skupiny práv sa určujú hranice, v rámci ktorých môže človek slobodne a samostatne konať, pričom štát a iní ľudia sa musia zdržať akýchkoľvek zásahov do osobnej sféry jednotlivca.

Z ústavného zakotvenia možno vyvodiť, že jednou z najpodstatnejších osobitostí tejto skupiny práv je ich presne vyjadrený individuálny charakter. Všetky sú poskytované jednotlivcom a nie kolektívu ľudí – občanov, a ich uskutočňovanie je úzko späté so zásadou rovnosti ľudí, ktorá je dôležitým predpokladom možnosti uplatniť ktorékoľvek právo z tejto skupiny³.

Druhou osobitosťou väčšiny týchto práv je, že ich uskutočňovanie sa realizuje mimo právnych vzťahov, ktoré vznikajú len na základe porušenia uvedených práv a lobôd. Z toho vyplýva, že v systéme záruk má významnú úlohu nielen ústava a ústavné zákony, ale aj normy trestnoprávne, správne a pod. V tejto súvislosti má zásadný význam princíp zákonnosti a jeho uplatňovanie. Akcent kladený na tento princíp je o to dôležitejší, že v minulosti dochádzalo k jeho porušovaniu práve vo vzťahu k právam a slobodám patriacim do pojednávanej skupiny.

Niekoľko konkrétnych poznámok k jednotlivým právam a slobodám. V nadväznosti s právom na život je výslovne formulovaná neprístupnosť trestu smrti. Určite ide o humánny prístup, avšak jeho výslovné zakotvenie sa nám nezdá akto šťastné riešenie. Máme na mysli súčasnú situáciu v našom štáte, kedy rozsah kriminality, osobitne násilnej trestnej činnosti prechádzajúcej až do brutality, má stúpajúcu tendenciu a v priamej súvislosti s tým je otázka trestu smrti v občianskej spoločnosti veľmi diskutovaná, mimoriadne zložitá a citlivá. Máme za to, že z hľadiska obsahovej formulácie Listiny by v tomto prípade bolo menej viac.

Ústavná Listina venuje pomerne široký priestor zakotveniu osobnej slobody a to najmä z hľadiska právnych garancií jej zabezpečenia. Tieto sú formulované precízne, avšak až prax dá odpoveď na to, či 24 hodín postačuje k tomu, aby zadržaná osoba mohla byť oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a odovzdaná súdo (prípadne prepustená na slobodu). Zdá sa nám, že právna úprava má v každom prípade vychádzať z pozície ľudí, ktorí si právo uctia i vážia, lebo iba tak možno dať právu zmysle a funkčnosť, iba tak možno stavať hrádzu jeho porušovaniu a v následnosti kriminalite.

Medzi základné ľudské práva patrí tiež právo na vlastníctvo majetku a jeho dedenia, ako právo prisvojovať si hodnoty, ktoré podmieňujú ľudskú existenciu. Právna úprava priznáva rovnakú ochranu všetkým vlastníkom. Toto

³ Blížšie pozri: I. Palúš, *Základné práva a povinnosti občanov ČSSR*, Bratislava 1988, s. 183 a nasl.

ustanovenie je veľmi dôležité, pretože vytvára právny rámec rozvoja súkromných vlastníckych vzťahov, ktoré zohrávajú pri budovaní novej ekonomickej základne nášho štátu významnú a zrejme nezastupiteľnú úlohu. Vyvlastniť, resp. obmedziť vlastnícke právo možno len vo verejnom záujme, na základe zákona a za náhradu, pokiaľ nejde o trest, ktorý uložil súd.

Pre postavenie občana a jeho slobodu majú osobitný význam ustanovenie čl. 14, v ktorých sa zakotvuje sloboda pohybu a pobytu, právo každého občana na slobodný vstup na územie ČSFR, ako i možnosť opustiť ho. Je nepochybné, že politické krivenie práva sa pred 17.11.1989 najvýraznejšie prejavovalo práve pri realizácii týchto slobôd. Naša prax v tomto smere skutočne prinášala prípady priam neuveriteľných situácií. Ako kontrast si dovoľíme uviesť znenie či výňatok z jedného dokumentu: „Nech je každému dovolené vyjsť z nášho kráľovstva a vrátiť sa bez ujmy a bezpečne po zemi či vode so zachovaním našej dôvery...”⁴. Ide o článok 42 Magny charty líbertatum prijatej v Anglicku v roku 1215. Akýkoľvek komentár je vo vzťahu ku kultúrnemu čitateľovi zbytočný.

Ústavná Listina základných práv a slobôd podrobne upravuje aj slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania. Poskytuje široké možnosti ich uskutočňovania a to nielen v rovine právnej, ale hlavne faktickej, čím napĺňa predstavy a túžby tisícov našich občanov i ľudí zdržiavajúcich sa na našom území.

Druhý oddiel druhej hlavy Listiny základných práv a slobôd je venovaný politickým právam. Ide o významnú skupinu práv, pretože ich právna úprava a reálne uskutočňovanie sú vážnym kritériom demokratickosti nielen právneho poriadku, ale aj celého systému fungovania štátnej moci. Listina zakotvuje jednak klasické politické práva, avšak v porovnaní s ich minulou úpravou v našich podmienkach im dáva nový obsah zodpovedajúci zásadám pluralitnej demokracie a právneho štátu. Zároveň však fixuje nové politické práva, ktoré naša predchádzajúca právna úprava nepoznala (napr. petičné právo). V oboch prípadoch ide v zásade o precíznu úpravu, naviac konkretizovanú normami bežného zákonodárstva, ešte pred schválením Listiny, t.j. prijatím zákonov o politických stranách, o zhromažďovaní, združovaní a petičnom práve.

Spoločnou črtou petičného zákona a zákona o zhromažďovaní je, že upravujú politické aktivity, ktoré nie sú nevyhnutne späté s trvalou organizáciou, práve naopak ich iniciátorom môže byť aj jednotlivý občan. V bežnom živote však zrejme budú petičné a zhromažďovacie právo využívať trvalé a ad hoc organizácie.

Podstatne rozsiahlejší, podrobnejší a zložitejší je zhromažďovací zákon, ktorý vychádza z princípu, že občania majú bez zvláštného povolenia štátnych orgánov právo pokojne sa zhromažďovať. Veľkú časť zhromaždení nie je

⁴ Informace Výboru pro lidská práva 1990, č. 5, s. 3.

potrebné ani oznámiť štátnemu orgánu (do tejto skupiny zákonodárca zaradil napríklad zhromaždenia usporadúvané cirkvami alebo náboženskými spoločnosťami). Pritom zhromažďovací zákon je koncipovaný v liberálnom a demokratickom duchu čo zvlášť dokumentuje v pojednávanej súvislosti skutočnosť, že nesplnenie oznamovacej povinnosti nie je samo o sebe dôvodom na rozpustenie zhromaždenia. Tým sú až okolnosti, ktoré by v zmysle zákona odôvodnili jeho zákaz alebo rozpustenie bez ohľadu na splnenie oznamovacej povinnosti (napr. rušenie verejného poriadku). Treba však povedať, že zákon v tomto smere, t.j. kedy možno zhromaždenie zakázať, je miestami nejasný a obsahuje v tomto zmysle niekoľko ustanovení, ktorým konkrétny obsah dodajú až administratívna prax a judikatúra (napr. § 10 ods. 1, § 12 ods. 5)⁵.

Petičný zákon vychádza z tézy, že a) petície sa týkajúveci verejného alebo spoločného záujmu, čo ich odlišuje od ostatných žiadostí, sťažností a pod.; b) sú adresované štátnym orgánom; c) subjektívne právo podať petíciu má každý jednotlivец a právnické osoby v súlade s cieľmi ich činnosti.

Petičný zákon síce stanovuje formy obmedzenia petície, avšak mlčí o rozhodnutí, či je petícia v súlade s platným právom, resp. aké sú dôsledky protiprávnosti petície. Vzniká tak neobvyklá situácia, pretože o súlade či nesúlade petície s platným právom bude zrejme rozhodovať štátny orgán, ktorému je petícia adresovaná a ktorého činnosti sa týka. Ak tento štátny orgán rozhodne o protiprávnosti petície, jediným, dôsledkom takéhoto rozhodnutia môže byť len ignorovanie petície. Zdá sa, že zákonodárca sa spoliehal na pôsobenie demokratického prostredia v spoločnosti vrátane pôsobenia slobodnej tlače, ktorá – alebo aspoň jej časť – upozorní včas na ignorovanie petície.

O tom ako sa v praxi bude využívať petičné právo rozhodnú svojou činnosťou predovšetkým podávatelia a adresáti petícií, tlač, politické strany a hnutia, ako aj ďalšie neštátne organizácie. Všetky tieto subjekty sami rozhodnú o tom, ako konkrétne naplnia obsah právnej normy, ktorá zavedením petičného práva vyplnila dosiaľ v našich podmienkach právne neregulovaný priestor.

Druhú dvojicu zákonov z oblasti politických práv tvoria zákony o združovaní a politických stranách. Ich spoločným menovateľom je to, že upravujú spájanie sa občanov do politických organizácií (pritom stupeň politickosti môže byť a aj je rôzny) za účelom spoločného uspokojovania svojich záujmov, ako aj účasti na verejnom a politickom živote⁶.

Združovací zákon reguluje združovanie občanov majúce za cieľ uspokojovanie a uplatňovanie ich záujmov. Nevzťahuje sa na združovanie v politických stranách a hnutiach, ani za účelom zárobkovej činnosti, riadneho výkonu

⁵ Bližšie pozri: E. Barány, *Politické zákony I.* „Právny obzor“ 1990, č. 8, s. 646.

⁶ Tamtiež, s. 650–651.

povolania, vyznávania a prejavovania náboženstva alebo viery. Inými slovami upravuje všetky občianske združenia okrem tých, ktoré sám vylučuje zo svojej pôsobnosti.

Zákon je postavený na registračnom princípe vzniku združení. Proti rozhodnutiu ministerstva vnútra o zamietnutí registrácie môžu členovia prípravného výboru podať najvyššiemu súdu republiky opravný prostriedok. Súdnej kontrole však nepodlieha, či ministerstvo začne alebo naznačne konanie o registrácii. Registračný princíp sa čiastočne opúšťa pri konaní nadväzujúcom na zmenu stanov združenia, keď pre potvrdenie zmeny nestačí nečinnosť ministerstva, ale toto musí zmenu potvrdiť.

O rozpustení združenia rozhoduje najvyšší súd republiky na návrh ministerstva vnútra. Dôvody pre podanie takeéhoto návrhu upravuje samotný zákon. Treba však povedať, že v tomto zmysle zákon pripúšťa, resp. spôsobuje dosť problematickú ujasniteľnosť hraníc činnosti vyhradenej niektorému druhu organizácie, čo môže klásť nemale nároky na aplikačnú prax a judikatúru.

Zákon o politických stranách je veľmi stručný, upravuje vlastne problematiku, ktorá bola aktuálna v čase jeho prijímania, t.j. v januári 1990, keď vznikali mnohé nové politické strany a hnutia a blížili sa parlamentné voľby. Tento fakt sa odzrkadlil v samotnom texte zákona, pri koncipovaní ktorého zákonodárca vychádza zo subjektívneho práva našich občanov združovať sa v politických stranách a hnutiach za účelom účasti na politickom živote a čo zvlášť zdôrazňuje na vytvorení zastupiteľských zborov. Politické strany a hnutia teda odlišuje od ostatných občianskych združení predovšetkým ich účel: podiel na politickom živote spoločnosti. Na rozdiel od ostatných občianskych združení im zákon priznáva právo zúčastniť sa volieb. Inak povedané podľa platného volebného práva môžu vo voľbách vystupovať s vlastnou kandidátnou listinou iba politické strany, hnutia a ich koalície. Aj tento zákon vychádza z registračného princípu.

Zákon o politických stranách napriek svojej stručnosti, či práve preto, má rad nedotiahnutých ustanovení, ktoré si vyžadujú precíznejšie spracovanie a zakotvenie. Máme na mysli otázky členstva, registrácie, zániku a hospodárenia politických strán, ale aj presnejšie vymedzenie pozície a činnosti hnutí. Dá sa predpokladať, že prax si vynúti buď novelizáciu zákona o politických stranách alebo vydanie nového zákona.

Úplne novým prvkom v našom ústavnom vývoji je právo občanov postaviť sa na odpor každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd založených Listinou, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené (čl. 23). Len pre zaujímavosť uvádzame, že čosi podobné po prvý krát obsahovala Deklarácia práv prijatá v štáte Virginia v roku 1776. Z jej obsahu vyplýva, že vláda je zriadená pre blaho ľudu a pre ochranu jeho bezpečnosti – ak túto úlohu

podľa väčšiny občanov neplní možno ju odstrániť, pretože všetka moc v štáte patrí ľudu. Moderný americký konštitucionalizmus však toto oprávnenie ľudu nepozná, ani ho nikdy v tejto podobe neprevzal. O to sympatickejšie vyznieva obsah čl. 23 našej Listiny.

Na záver k problematike politických práv ešte jedna poznámka. Z toho čo sme uviedli jasne vyplýva, že tieto práva bezprostredne dávajú odpoveď na stupeň demokracie a jej uplatňovanie v spoločnosti a štáte. Ich právna úprava a hlavne praktická realizácia musia však umožniť nielen vyjadrovanie vlastného názoru občanov, ale vytvoriť podmienky k tomu, aby občania prostredníctvom týchto práv mohli reálne ovplyvňovať chod spoločnosti a riešenie otázok i problémov, ktoré každodenný život na úrovni celospoločenskej i miestnej prináša.

Zvláštny význam z hľadiska našich podmienok má hlava tretia, ktorá vyjadruje práva národnostných a etnických menšín. Jej dôležitosť podtrhuje fakt, že doterajšia úprava týchto práv obsiahnutá v úst. zák. č. 144/1968 Zb. už nevyhovuje. Listina je koncipovaná tak, že zabezpečuje ochranu práv národnostných a etnických menšín ako občanov štátu. V súlade s tým zachováva právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti, právo na rozvíjanie vlastnej kultúry, združovanie v národnostných združeniach.

Zároveň sa občanom prislúchajúcim k národnostným a etnickým menšinám za podmienok stanovených zákonom zaručuje aj a) právo na vzdelanie v ich jazyku; b) právo používať ich jazyk v úradnom styku; c) právo účasti na riešení vecí, týkajúcich sa národnostných a etnických menšín. Je otázne do akej miery sú tieto práva (najmä pokiaľ ide o body a,b) reálne z hľadiska ich praktického uskutočňovania z pozície etnických menšín. Zdá sa, že od právnej úpravy k faktickej realizácii povedie klľukatá cesta, najmä s prihliadnutím na materiálne možnosti, s ktorými dnes náš štát disponuje.

Obsah sledovanej hlavy bol predmetom častých diskusií v odbornej, ale i laickej verejnosti. Na jednej strane to boli pripomienky zdôrazňujúce fakt, že v Listine nie sú vyvážené práva českého a slovenského národa vo vzťahu k právam národnostných a etnických menšín (inak povedané práva menšín Listina zakotvuje a práva národov nie). Na druhej strane predstavitelia národnostných menšín vo vrcholových štátnych orgánoch namietali, že Listina je z hľadiska úpravy práv im patriacich úzkoprsá (zaujímavé je, že tak ako v rokoch minulých i teraz je zásadný rozdiel medzi názormi bežných občanov patriacich k národnostnej menšine a ich predstaviteľmi v štátnych orgánoch či politických stranách alebo hnutiach).

Ak máme vysloviť vlastný názor, je veľmi stručný. Nazdávame sa, že Listina dostatočným spôsobom, zodpovedajúcim úrovni a obsahu medzinárodných dokumentov o ľudských právach, fixuje práva národnostných a etnických menšín, dáva im dostatočný priestor na vlastnú sebarealizáciu. Treba len veriť, že podobný priestor vytvorí pre Slovákov každý s nami susediaci štát,

ktorého národnostná menšina žije na našom území. Pokiaľ ide o úpravu práv slovenského a českého národa, táto nie je prirodzene predmetom Listiny základných práv a slobôd. Obsiahnutá je v ústavnom zákone o čl. federácii a v normách, ktoré ho dopĺňajú a menia. Možno predpokladať, že v budúcnosti tieto vzťahy oboch národov upraví ústava ČSFR, prípadne spoločná zmluva alebo iný dokument, vychádzajúci zo vzájomného spolužitia českého a slovenského národa.

Úprava hospodárskych sociálnych a kultúrnych práv (hlava štvrtá) vychádza z nových ekonomických prístupov založených najmä na trhovom mechanizme. Táto skutočnosť sa zreteľne premieta aj do obsahovej formulácie jednotlivých práv. Azda najviac je badateľná pri zakotvení práva na prácu. Listina vypúšťa deklarovanie tohoto práva v tom zmysle ako sme ho chápali doteraz, t.j. že každý má právo na prácu. Volí nepriamu formu jeho fixácie keď stanovuje, že každý má právo získavať prostriedky pre svoje životné potreby prácou. Ťažko (alebo naopak veľmi ľahko?) chápať zákonodárcu prečo zvolil tento prístup, ak vezmeme do úvahy, že deklarovanie práva na prácu v klasickej podobe obsahujú aj medzinárodné dokumenty o ľudských právach a tiež sa s ním v tejto podobe možno stretnúť v ústavách moderných demokratických štátov.

Na druhej strane treba zdôrazniť, že nepriame zakotvenie práva na prácu Listina dopĺňa ustanovením, v zmysle ktorého občanov, ktorí toto právo nemôžu bez svojej viny vykonávať, štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečí. V tom je vyjadrený princíp sociálneho štátu. Tento úzko súvisí tiež s právom na spravodlivú odmenu a uspokojivé pracovné podmienky, ako aj s právom na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu i pri strate živiteľa. Novým ustanovením majúci zreteľný sociálny aspekt je čl. 30 ods. 2, na základe ktorého každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná pre zabezpečenie základných životných podmienok. Vyjadrením sociálneho princípu sú aj tie ustanovenia Listiny, ktoré priznávajú zvláštnu ochranu ženám, zdravotne postihnutým osobám, deťom a rodine.

Listina priznáva každému právo na ochranu zdravia s tým, že občania majú na základe verejného poistenia právo na bezplatnú zdravotnícku starostlivosť a zdravotné pomôcky za podmienok, ktoré stanoví zákon. V praxi to znamená, že každý sa bude mať možnosť poistiť a zákon zrejme určí hranicu príjmov, nad ktorou už nebude platiť povinnosť poistiť sa, avšak s rizikom, že takémuto človeku nebude poskytnutá bezplatná zdravotnícka starostlivosť.

Dost' priestoru je venované aj problematike vzdelania. Listina hovorí o tom, že každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná po dobu, ktorú stanoví zákon, a občania majú právo na bezplatné vzdelanie na základných a stredných školách a podľa schopností občana a možností spoločnosti tiež na vysokých školách. Za podmienok, ktoré stanoví zákon je

možné zriaďovať aj iné ako štátne školy, pričom na takýchto školách sa môže vzdelanie poskytovať aj za úplatu. Nové chápanie osobnej slobody sa prejavuje aj v práve na slobodnú voľbu povolanie a prípravu naň, ako aj v práve na slobodné podnikanie.

Skúmaný dokument vyjadruje aj osobitosť postavenia a fungovania odborových organizácií, čo zodpovedá i medzinárodnoprávnym záväzkom v tejto oblasti. Činnosť odborových organizácií a iných združení na ochranu hospodárskych a sociálnych záujmov môže byť obmedzená len za podmienok, ktoré stanoví zákon. V tejto súvislosti Listina zaručuje spomínaným subjektom aj právo na štrajk. Podrobnosti realizácie tohoto práva síce upraví zákon, avšak aj z dikcie čl. 27, ods. 4 možno dedukovať, že prostredníctvom tohoto práva bude možné domáhať sa riešiť problémy sociálne, čo sociálno-hospodárske, nie však politické. Pritom riešenie spomínaných požiadaviek sa nebude môcť dotýkať samotnej hospodárskoekonomickej substancie daného podniku či inštitúcie. Listina zároveň stanovuje komu právo štrajku neprislúcha, pričom taxatívne uvádza – sudcov, prokurátorov, príslušníkov ozbrojených síl a bezpečnostných zborov.

V druhej hlave spomínané právo na život je v čl. 35 rozšírené o právo na priaznivé životné prostredie. Listina zároveň stanovuje, že nikto pri výkone svojich práv nesmie ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje, druhové bohatstvo prírody a kultúrne pamiatky nad miesru stanovenú zákonom. Nie pochybností o tom, že tieto ustanovenia môžu perspektívne výrazne ovplyvniť v kladnom slova zmysle plnenie funkcií štátu.

Hospodárske, sociálne a kultúrne práva úzko súvisia s existenciou človeka, jeho sociálnymi istotami, jednoducho povedané sú základom pokojného života každého jednotlivca. V tomto duchu im má byť najvlastnejší princíp sociálnej spravodlivosti. Je isté, že o takéto zakotvenie sa zákonodárca snažil, otázkou však je do akej miery sa mu to podarilo. Nemožno si nevšimnúť fakt, že práve táto hlava ústavnej Listiny je najviac poznačená množstvom blanketových noriem, keď zákonodárca stanovuje vo všeobecnej podobe obsah jednotlivých práv, avšak ich konkrétnu realizáciu prenecháva bežnému zákonodárstvu. U niektorých práv je tento postup prirodzený (napr. právo na vzdelanie) u ďalších vyvoláva pocit, že takýto stav je dôsledkom zavádzania trhového mechanizmu a uskutočňovania hospodárskej reformy, ktorých výsledky nemožno celkom dobre predpokladať. Zákonodárcovi toto možno uznať, no zároveň mu pripomenúť, aby pri tvorbe všetkých zákonov, ktorými sa budú hospodárske, sociálne a kultúrne práva obsiahnuté v Listine uvádzať do života nezabudol, že človek je základom celej spoločnosti a zároveň jej pyramídou.

Záverečné hlavy sú venované otázkam súdnej ochrany a spoločným ustanoveniam.

Právo na súdnu ochranu patrí k základným komponentom právneho štátu. V súlade s tým Listina posilňuje postavenie nezávislého súdnictva, pro-

stredníctvom ktorého má každý možnosť dovolávať sa nápravy porušenia ľudských práv a slobôd. Realizácia jednotlivých ustanovení si však vyžiada aj konštituovanie správneho a ústavného súdnictva⁷. Dokument uvádza pomerne podrobne právne garancie zaručujúce každému na základe princípu rovnosti, prezumpcie nevinu a objektívneho prístupu štátnych, osobitne súdnych orgánov slobodný rozvoj v duchu ideí humanizmu a demokracie.

Zo spoločných ustanovení chceme upozorniť na čl. 42 ods. 2, ktorý hovorí že cudzinci používajú v ČSFR ľudské práva a základné slobody zaručené Listinou, pokiaľ tieto nie sú priznané výslovne občanom. Zaujímavý je aj čl. 43, v duchu ktorého ČSFR poskytuje azyl cudzincom prenasledovaným za uplatňovanie politických práv a slobôd.

* * *

ČSFR sa prijatím Listiny základných práv a slobôd hlási k humanistickým ideálom, k revolučným demokratickým ideám i ku kultúrnemu odkazu našich dejín. Tým zároveň vstupuje náš štát do spoločnosti politických a právnych systémov, ktoré v Európe predstavujú vysoký štandard garancií právneho štátu. Ak ho chceme budovať i v našich podmienkach potom treba považovať Listinu za jeden z východiskových dokumentov nielen pri tvorbe nových ústav, ale aj pri bežnej interpretácii v každodennej činnosti štátnych orgánov vo vzťahu k právam a slobodám občanov.

Právnická fakulta
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

Igor Palúš

THE REGISTER OF THE FUNDAMENTAL LAWS AND LIBERTIES (THE STARTING POINTS AND REALIZATION)

Summary

The author analyses the constitutional Instrument of Rights and Freedoms – an important political and legal document. Its adoption was a very important step in the process of integration of the Czech and Slovak Federative Republic among the community of political and legal systems.

⁷ Bližšie pozri: P. Pernthaler, *Allgemeine Staatslehre*, Viedeň 1988, s. 381 a nasl.

The first part of the article is devoted to the analysis of the Constitutional Act containing the Instrument of Rights. The author analyses the essential principles of legal system – sovereignty of the law, priority of an individual – of a citizen in relation to the state, equality, undispossession of the rights reflecting themselves upon an institute of essential rights and freedoms.

The following parts contain the characteristics of particular chapters of the Instrument. They are devoted to individual, political, economic, social and cultural rights. Each group of rights and freedoms is analyzed in general emphasizing its specific peculiarities as a whole or particular rights from the point of view of their codification as well as pre-conditions of their realization. Political rights and freedoms are (character) more detailed in their characteristic and they are realized under the particular political acts having been issued before the Instrument was adopted (such as the act of assembly, the act of petition and association as well as the act of political parties).

The final part is concentrated on the question of juridical and other protection of rights and freedoms. The principle of courts independence inented on presumption of innocence is stressed here as well as the objectiveness and equality of actions.

The author underlines the necessity of the development of constitutional and administrative institutes of jurisdiction as the quarantee of an individual protection from an interference with public authority.

Thumaczyl Ludwik Lamentowski